

litiek van Nederland kreeg daarmee — geheel passend in de Nederlandse traditie — opnieuw een internationale dimensie.

Succesvoller, maar nauwelijks verschillend van het plan Stikker uit 1950, was het initiatief van Beyen uit 1952 door Griffiths in hoofdstuk 8 het Beyen-plan genoemd. Eveneens afkomstig van een Nederlandse minister uit die eerste naoorlogse jaren is het zogenaamde plan Mansholt (beschreven door Griffiths) dat de liberalisatie van de handel in agrarische produkten betrof. Nationale overwegingen waren daarbij overigens doorslaggevend. Van veel meer politieke visie getuigde het eveneens door Griffiths behandelde plan Schuman, genoemd naar het initiatief van de Franse minister van buitenlandse zaken om te komen tot een Europese kolenen staalgemeenschap die de erfvijsdenschap tussen Duitsland en Frankrijk zijn angel zou ontnemen. De noodzaak van een militair bondgenootschap en de Korea-crisis van 1950 leidden via discussies over de aanvaardbaarheid van de Duitse herbewapening tot het zogenaamde plan Plevin (beschreven door Van der Horst in hoofdstuk 7).

Interessant is te lezen dat de aanvankelijke Nederlandse scepsis voor dit plan verdampte wegens de noodzaak Amerikaanse goodwill te kweken, vooral na de watersnoodramp van 1953, en de verwerping door Frankrijk van de Europese defensiegemeenschap in 1953. Militaire overwegingen zijn echter vrijwel afwezig in de Nederlandse handelspolitiek, die zich vooral kenmerkt door het onophoudelijk zoeken naar multilaterale handelsverdragen. De bekroning van dit streven is ongetwijfeld de totstandkoming in 1958 van de EEG geweest. De geschiedenis hiervan en van Euratom is vaak beschreven. In dit boek zijn de hoofdstukken 9 (door Griffiths) en 10 (door Asbeek Brusse) eraan gewijd. Zij geven een zorgvuldige samenvatting vanuit Nederlands gezichtspunt.

Zoals gezegd is dit boek een soort collage van afzonderlijke opstellen met als samenbindend element het Nederlandse gezichtspunt. Dit is nieuw, maar legt terzelfdertijd ook de belangrijkste beperking van deze studie bloot, namelijk het ontbreken van een breder politiek en economisch kader. In een zich tot samenwerking neigend Europa zoals we thans waarnemen zou een ietwat ruimere invalshoek dan Griffiths en de zijnen hebben gekozen tot een meer coherent boek hebben geleid: een mooier mozaïek zo men wil. Desalniettemin, dit boek gaat over het verleden en als zodanig is het interessant voor ieder die zich in het heden met dit terrein moet bezighouden.

M. M. G. Fase

A. van den Brink, *Structuur in beweging. Het landbouwstructuurbeleid in Nederland, 1945-1985* (Dissertatie landbouwuniversiteit Wageningen 1990, Wageningse economische studies XVI; Wageningen: PUDOC, 1990, xiii + 301 blz., ISBN 90 6754 162 1).

Het landbouwstructuurbeleid is het kleine broertje van het markt- en prijsbeleid. Samen omvatten zij het geheel der middelen waarmee de overheid de produktie en produktieomstandigheden in de agrarische sector doelgericht tracht te beïnvloeden. Het markt- en prijsbeleid wordt sedert jaar en dag in Brussel bepaald, het structuurbeleid is daarentegen altijd een grotendeels nationale aangelegenheid gebleven. Van den Brink heeft in zijn proefschrift de veranderingen in het Nederlandse structuurbeleid gedurende de laatste veertig jaar onderzocht en zich daarbij vooral afgevraagd, in hoeverre beleidsdoelstellingen ook werkelijk zijn gerealiseerd. Wijselijk heeft hij zich bij de afbakening van zijn onderwerp enige beperkingen opgelegd: de analyse bepaalt zich hoofdzakelijk tot *a* het beleid op departementaal niveau; *b* het

structuurbeleid in engere zin (technische ontwikkeling op bedrijfsniveau) en *c* het beleid ten aanzien van de sectoren akkerbouw en veehouderij.

Structuur in beweging is een helder geschreven en zorgvuldig geconcipieerd boek. Uit de diarree van documenten waarmee de vormgeving en uitvoering van overheidsbeleid nu eenmaal gepaard gaat, heeft Van den Brink een handvol kernstukken gekozen. Daaromheen zijn de vier hoofdstukken opgebouwd die het grote middendeel van het boek uitmaken en het structuurbeleid tussen 1945 en 1985 in min of meer chronologische volgorde en volgens een vast stramien analyseren. Die vier kernstukken zijn Mansholt's efemere *Zesjarenplan voor de landbouw* (1947), het *Meerjarenplan voor de ruilverkaveling* (1958), de *Nota inzake het landbouwbeleid* uit 1962 die leidde tot de oprichting van de Stichting ontwikkelings- en saneringsfonds voor de landbouw en het *Memorandum inzake de hervorming van de landbouw in de EEG*, beter bekend als het plan-Mansholt van 1968. Elk hoofdstuk is ongeveer hetzelfde ingedeeld: na een korte schets van het sociaal-economische en politieke klimaat in het betreffende tijdsgewricht komen achtereenvolgens aan de orde de beleidsdoelstellingen en beleidsinstrumenten, het proces van politieke besluitvorming, de uitvoering van het beleid en, voor zover meetbaar, de effecten van uitgevoerde maatregelen. Twee inleidende hoofdstukken zijn gewijd aan respectievelijk de begripsbepaling en aan algemene veranderingen in de economische structuur van de naoorlogse landbouw. Twee slothoofdstukken bevatten een diachrone behandeling van de financiële aspecten van ruilverkavelingen en een algemene evaluatie van het landbouwstructuurbeleid.

Van den Brink laat duidelijk zien, hoe het landbouwstructuurbeleid in de naoorlogse periode met het economische tij op en neer is gegaan. Na een aarzelend begin, waarin mechanisatie nog het toverwoord was, noopten juist de razendsnelle mechanisatie en technische ontwikkeling — naast de stijging van de reële lonen — tot bedrijfsvergroting en een efficiënter grondgebruik. Ruilverkaveling en de uitvoering van cultuurtechnische werken werden toen de centrale beleidsinstrumenten van het structuurbeleid en de overheid was bereid daar veel geld in te steken. Aan het begin van de jaren zestig werd voelbaar dat de economische groei ook een keerzijde had. Er moest een programma op poten worden gezet voor de beëindiging van kleine en verouderde bedrijven, het eufemisme 'sanering' vond ingang. Voor het verlenen van investeringssteun aan particuliere bedrijven was de Nederlandse overheid lang huiverig, pas binnen het kader van het Europese structuurbeleid kwamen er voor de bedrijfsontwikkeling in ruimere mate subsidies beschikbaar. Intussen dwongen economische en maatschappelijke ontwikkelingen tot een herbezinning op het landbouwstructuurbeleid. Allengs drong de notie door dat landelijke gebieden meer dan uitsluitend agrarische kwaliteiten vertegenwoordigden, die alle op een evenwichtige en zo mogelijk harmonische wijze tot gelding moesten worden gebracht. De problematiek van de landbouwoverschotten in de Europese Gemeenschap heeft veranderingen van visies en, daarop aansluitend, ombuiging van beleid in deze richting zeker versterkt, zij het dat de reële overheidsuitgaven aan het landbouwstructuurbeleid na 1973 onder invloed van de economische recessie scherp zijn gedaald.

Economen hebben altijd moeite met (hoge) investeringssubsidies van de overheid aan het bedrijfsleven. Rendabele investeringen kunnen immers best door de bedrijven zelf worden gedragen en onrendabele investeringen zijn ongewenst. Om overheidssteun bij de landinrichting te rechtvaardigen zijn in de loop der tijd zeer uiteenlopende argumenten aangevoerd: grond heeft een 'sociale waarde', respectievelijk een 'landschappelijke waarde' die ver uitstijgt boven de privaat-economische waarde; met andere Europese landen waar wel subsidies bestonden mocht geen concurrentievervalsing optreden; sommige infrastructurele voorzieningen (bijvoorbeeld verbetering van wegen op het platteland) dienen een algemeen belang, etcetera. Van den Brink is als man van de praktijk — de auteur is werkzaam bij de landinrichtingsdienst —

Het Woud zonder Genade*

M. CARASSO-KOK

Dichte wouden spelen in de westerse belevingswereld een indringende rol. In hoeveel sprookjes is een bos of woud niet de plaats van handeling, angstaanjagend, maar daarom juist aanlokkelijk. Voor menig avontuur vormen, donker en dreigend, dicht-begroeide en uitgestrekte wouden het decor van een 'magische Bereich wonderbaren Geschehens'¹. Zij die er in doordringen krijgen niet alleen te maken met vernietigende machten; ook regeneratieve krachten kunnen op de bezoeker een heilzame werking uitoefenen, want dichte Charles d'Orléans niet over het 'forest de longue Attente'²? Onderzoekers van de symboliek kennen aan het woud de rol van het onbewuste toe³.

In deze belevingswereld past het Woud zonder Genade, dat in laat-middeleeuwse kronieken gezien wordt als het 'alre eerste begriip', het begin van zowel Vlaanderen als Holland. In dit woud heersen reuzen; vrede en gerechtigheid zijn er ver te zoeken.

Bij het ontstaan en de uitwerking van het verhaal over dit woud met de zo intrigerende naam zijn werkelijkheid en fantasie nauw verweven. Omstreeks het begin van onze jaartelling waren de Lage Landen dicht bebost. Klassieke schrijvers als Caesar, Tacitus en Plinius hebben daarover uitvoerig geschreven. In de vroege middeleeuwen was de situatie niet anders. Buis schat bijvoorbeeld dat in de Frankische tijd de Noordelijke Nederlanden voor tachtig procent bebost waren⁴; deze bossen zijn door ontginningen geleidelijk verdwenen. Talloze plaatsnamen herinneren aan deze eens beboste streken, en nog in de dertiende eeuw noemt Bartholomeus Anglicus in zijn *Proprietates rerum* voor Holland de vele bossen met wilde dieren, waar het goed jagen is⁵.

Het Woud zonder Genade komt overigens niet alleen voor in kronieken over het Vlaamse en Hollandse vorstendom. Omstreeks 1500 duikt het in de Noordelijke Nederlanden op in enkele adelskronieken en in verhalen over de oorsprong van

* Met veel dank aan prof. dr. J. D. Janssens, die zo vriendelijk was het aan mij over te laten het Woud zonder Genade binnen te gaan om te pogen de geheimen daarvan te ontraadselen. Rudi Künzel en Orlanda Lie ben ik erkentelijk voor hun stimulerende opmerkingen.

1 H. von Beit, *Symbolik des Märchens. Versuch einer Deutung* (5e dr.; Bern, München, 1975) 46-47.

2 H. Gehrts, 'Der Wald', in *Die Welt im Märchen* (Kassel, 1984) 37-53; i.e. 50-51. Hella Haasse ontleende aan dit gedicht de titel van haar boek *Het woud der verwachting* (Amsterdam, 1949).

3 C. G. Jung, *Symbolik des Geistes. Studien über psychische Phänomenologie mit einem Beitrag von R. Schärf* (Zürich, 1948) 73.

4 J. Buis, *Historia forestis. Nederlandse bos geschiedenis* (Utrecht, 1985); Zie voor diens schatting van het bosareaal: K. van Berkel in *NRC-Handelsblad*, 17 april 1986. A. Verhulst, D. P. Blok, 'Het natuurlandschap', in (Nieuwe) *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (NAGN), 1 (Haarlem, 1981) 116 vlg.; Ch. Higoumet, 'Les forêts de l'Europe occidentale du Ve au XIe siècle', *Agricoltura e mondo rurale in occidente nell'alto medioevo* (Spoleto, 1966) 343-398.

5 In het midden van de veertiende eeuw geciteerd door Beke: *Chronographia Johannis de Beke*, H. Bruch, ed. ('s-Gravenhage, 1973) caput 5, 9, waar op 8 ook de tekst van B. Anglicus wordt geciteerd.